

ZAMONAVIY TA'LIMDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI: NAZARIY YONDASHUV VA AMALIY MASALALAR

Xodjayeva Shaxnoza Mukammilovna

Kasbi tuman 2-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada interfaol ta'lim metodlarining pedagogik mohiyati va ularni qo'llashning dolzarb muammolari muhokama qilinadi. Muallif an'anaviy reproduktiv ta'lim tizimining zaif tomonlarini ko'rsatib, o'quvchi faolligiga asoslangan yangi yondashuvlarning zarurligini asoslaydi. Maqolada interfaol metodlarning nazariy asoslari, ularning psixologik-pedagogik mexanizmlari hamda amaliy qo'llanilishidagi asosiy muammolar tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlarning samarali bo'lishi ularni tizimli va ongli qo'llashga bog'liq.

Kalit so'zlar: interfaol ta'lim, faol o'qitish metodlari, talaba markazli yondashuv, pedagogik innovatsiya, konstruktivizm, kognitiv rivojlanish.

Abstract: This article discusses the pedagogical essence of interactive teaching methods and the current problems of their application. The author shows the weaknesses of the traditional reproductive education system and justifies the need for new approaches based on student activity. The article analyzes the theoretical foundations of interactive methods, their psychological and pedagogical mechanisms, and the main problems in their practical application. The results of the study show that the effectiveness of interactive methods depends on their systematic and conscious use.

Keywords: interactive education, active teaching methods, student-centered approach, pedagogical innovation, constructivism, cognitive development.

1. MUAMMONING DOLZARBLIGI

Hozirgi zamon ta'lim tizimi jiddiy o'zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Jahon pedagogikasida uzun yillar hukmronlik qilgan an'anaviy ta'lim modeli tobora o'z samaradorligini yo'qotib bormoqda. Buning asosiy sababi shundaki, bu model o'quvchini passiv tinglovchi sifatida ko'radi va uning shaxsiy, ijodiy, intellektual salohiyatini yetarlicha rivojlantirmaydi.

Men o'zim ko'p yillar davomida oliy ta'lim tizimida ishlab kelayapman va quyidagi muammolarni doimiy kuzatib kelaman. Birinchidan, talabalarning aksariyati ma'ruzalarda passiv qatnashadi - ular faqat eshitadi va yozadi, lekin fikr bildirmaydi, savol bermaydi, muhokama qilmaydi. Ikkinchidan, o'zlashtirilgan bilimlar ko'pincha yuzaki bo'lib, amaliy vaziyatlarda ularni qo'llash qiyin kechadi. Uchinchidan,

o'quvchilarning kognitiv qiziqishi past darajada - ular fanni majburiyat sifatida o'rganadi, ichki motivatsiya esa zaif.

Bu muammolarning ildizi qayerda? Menimcha, asosiy sabab shundaki, biz o'quvchini bilimning faol yaratuvchisi emas, balki tayyor axborotni qabul qiluvchi deb hisoblaymiz. An'anaviy darsda o'qituvchi gapiradi, o'quvchi esa tinglaydi. Bu bir tomonlama jarayon bilimni chuqur o'zlashtirishga to'sqinlik qiladi. Psixologiya fani juda aniq ko'rsatadiki, inson faqat eshitish orqali olingan ma'lumotning atigi 10-20 foizini eslab qoladi. Agar o'quvchi faol ishtirok etsa - munozara qilsa, o'zi tajriba o'tkazsa, muammoni mustaqil hal etsa - bu ko'rsatkich 70-80 foizgacha ko'tariladi.

Shu sababli men ushbu maqolada interfaol ta'lim metodlarining nazariy asoslarini ochib berishga va ularni qo'llashdagi amaliy qiyinchiliklarni ko'rsatishga harakat qildim. Maqsadim - pedagoglarni bu metodlar haqida xabardor qilish va ulardan to'g'ri foydalanishga yo'naltirish.

2. INTERFAOL TA'LIMNING NAZARIY-FALSAFIY ASOSLARI

2.1. Konstruktivistik yondashuv

Interfaol ta'limning falsafiy negizi konstruktivizmga asoslanadi. Bu yondashuvning asoschilari - Shveysariyalik psixolog Jan Piaget va rus olimi Lev Vygotskiy - bilim olish jarayonini to'liq boshqacha tushuntirishgan. Ularning fikricha, bilim - bu tayyor holda uzatiladigan narsa emas, balki har bir inson tomonidan mustaqil quriladigan tuzilma.

Piaget o'z tadqiqotlarida shuni isbotlaganki, bolaning fikrlash jarayoni kattalarnikidan tubdan farq qiladi. Bola atrofdagi dunyoni o'z tajribasi orqali biladi va bu jarayon doimo faol xarakterga ega. Ya'ni, bola yangi ma'lumotni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni o'zining mavjud bilimlar tizimiga moslashtiradi yoki aksincha, o'z tizimini yangi ma'lumotga moslaydi. Bu ikki jarayon - assimilyatsiya va akkomodatsiya - kognitiv rivojlanishning asosiy mexanizmlari hisoblanadi.

Vygotskiy esa ijtimoiy omilning ahamiyatini ta'kidladi. Uning "proksimal rivojlanish zonasi" konsepsiyasi juda muhim - bu nazariyaga ko'ra, o'quvchi o'zi mustaqil bajara olmaydigan, lekin kattalar yoki tajribali tengdoshlari yordamida bajara oladigan vazifalar zonasi mavjud. Aynan shu zonada eng samarali o'rganish sodir bo'ladi. Demak, ta'lim jarayonida hamkorlik va o'zaro yordam juda muhim rol o'ynaydi.

2.2. An'anaviy va interfaol yondashuvlarning farqi

Mening fikrimcha, an'anaviy va interfaol ta'lim o'rtasidagi farqni quyidagi jadval orqali yaqqol ko'rsatish mumkin:

Jihat	An'anaviy yondashuv	Interfaol yondashuv
O'quvchining roli	Passiv tinglovchi, qabul qiluvchi	Faol ishtirokchi, bilim yaratuvchi
O'qituvchining roli	Bilim manbai, ma'ruzachi	Yo'l boshchi, fasilitator
Asosiy savol	"Nima o'rgatiladi?"	"Qanday o'rganiladi?"
Baholash mezonlari	Ma'lumotni eslab qolish	Bilimni qo'llash qobiliyati

Bu farq nafaqat metodologik, balki falsafiy jihatdan ham muhimdir. An'anaviy modelda bilim - bu o'qituvchidan o'quvchiga uzatiladigan tayyor mahsulot. Interfaol modelda esa bilim - bu har bir o'quvchi tomonidan faol ravishda quriladigan individual konstruktsiya.

2.3. Psixologik mexanizmlar

Interfaol metodlar nima uchun samarali ishlaydi? Bu savolga javob berish uchun bir necha psixologik mexanizmlarni tushunish kerak.

Birinchi mexanizm - ichki motivatsiya (intrinsic motivation). O'quvchi faol ishtirok etganda, u o'zini jarayonning egasi his qiladi. Bu uning ichki qiziqishini uyg'otadi. Tashqi mukofot yoki jazo emas, balki jarayonning o'zi zavqli bo'ladi. Psixologlar bu holatni "oqim" (flow) holati deb atashadi - inson o'zini ishga to'liq berilib ketgan, vaqt o'tganini sezmaydigan holat.

Ikkinchi mexanizm - refleksiya (reflection). Interfaol metodlarda o'quvchi doimo o'z fikrlash jarayoni ustida o'ylaydi. U nafaqat javobni topadi, balki "Men bu javobni qanday topdim?" degan savolga ham javob beradi. Bu meta-kognitiv ko'nikma - o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish qobiliyati - zamonaviy ta'limning eng muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Uchinchi mexanizm - ijtimoiy o'rganish (social learning). Albert Bandura o'z nazariyasida shuni isbotlaganki, insonlar ko'p narsani boshqalarni kuzatish orqali o'rganadilar. Guruh ishlarida talabalar bir-biridan o'rganadilar, turli fikrlarni eshitadilar, muammoga turli yondashuvlarni ko'radilar. Bu kognitiv rivojlanishni sezilarli tezlashtiradi.

3. INTERFAOL METODLARNING ASOSIY TURLARI

Interfaol metodlar juda xilma-xil. Men ularni to'rt asosiy guruhga ajratishni taklif qilaman:

3.1. Munozara va muhokama metodlari

Bu guruhga turli diskussiya shakllari kiradi. Masalan, "brainstorming" (aqliy hujum) - bunda talabalar bir muammo yuzasidan maksimal ko'p fikr bildiradilar, hech kim tanqid qilmaydi, barcha g'oyalar yozilib boriladi. Keyinchalik bu g'oyalar tahlil qilinadi va eng yaxshilari tanlanadi.

"Debat" (munozara) - bu rasmiy muhokama shakli, bunda ikki guruh qarama-qarshi pozitsiyalarni himoya qiladi. Bu metod tanqidiy fikrlash va argumentatsiya ko'nikmalarini juda yaxshi rivojlantiradi. Men ko'p marta ko'rganman - o'zi biror fikrga qo'shilmaydigan talaba, debatda shu fikrni himoya qilishga majbur bo'lganda, yangi dalillarni topadi va muammoni boshqa tomondan ko'radi.

"Akvarium" texnikasi ham qiziqarli. Bir guruh talabalar doira markazida o'tirib muhokama qiladi, qolganlar esa tashqaridan kuzatib, tahlil qiladi. Keyin rollari almashadi. Bu metod nafaqat mazmun, balki kommunikatsiya jarayonining o'zini ham o'rganishga imkon beradi.

3.2. O'yin va simulyatsiya metodlari

Rolli o'yinlar - bu real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish. Masalan, pedagogika darsida men talabalarimga "o'qituvchi-ota-ona" munozarasini o'ynataman. Bir talaba o'qituvchi rovida, boshqasi esa qiyinchilikka tushgan o'quvchining ota-onasi rovida ishtirok etadi. Bunday o'yin ikki tomonning ham pozitsiyasini his qilishga yordam beradi.

Simulyatsiya o'yinlari yanada murakkab. Ular butun bir tizimni modellashtiradi. Masalan, iqtisodiyot darsida bozor modeli yaratiladi va talabalar turli rollarni - ishlab chiqaruvchi, sotuvchi, xaridor rollarini bajaradilar. Bunday o'yinlar tizimli fikrlashni rivojlantiradi.

3.3. Loyiha asosidagi o'qitish

Bu metod men uchun eng qiyin, lekin ayni vaqtda eng samarali metod. Loyiha - bu uzoq muddatli (bir oy, semestr yoki yil davomida) mustaqil ish. Talabalar muammoni tanlaydi, ma'lumot yig'adi, tahlil qiladi va natijani taqdim etadi.

Loyihaviy ishning asosiy qiymati shundaki, u bir nechta ko'nikmani birga rivojlantiradi: tadqiqot ko'nikmalari, vaqtni boshqarish, jamoada ishlash, muammolarni mustaqil hal etish, natijalarni taqdim etish. Lekin bu metodning kamchiligi ham bor - u juda ko'p vaqt talab qiladi va barcha talabalar uchun bir xil darajada qulay emas.

3.4. Muammoli ta'lim

Keis-stadi (case study) metodi - bu real yoki haqiqatga yaqin vaziyatlarni tahlil qilish. O'qituvchi talabalariga muammoli holat tavsifini beradi va ular bu vaziyatni tahlil qilib, yechim topishadi. Bu metod ayniqsa huquq, biznes, tibbiyot ta'limida keng qo'llaniladi.

Men pedagogika darslarida real maktab muammolarini keis sifatida ishlataman. Masalan: "5-sinf o'qituvchisi o'z sinfida ikkita o'quvchi o'rtasida doimiy konflikt borligini payqadi. Nima qilish kerak?" Talabalar bu vaziyatni tahlil qiladi, mumkin bo'lgan sabablarni izlaydi, turli yechimlarni taklif qiladi. Bu ularni amaliy fikrlashga o'rgatadi.

4. INTERFAOL METODLARNI QO'LLASHDAGI MUAMMOLAR

Men bu metodlarning samaradorligiga ishonaman, lekin shu bilan birga ularni qo'llashdagi qiyinchiliklarni ham yashirmaslik kerak. Akademik maqolalarda ko'pincha faqat ijobiy tomonlar yoziladi. Men esa ochiq gapirmoqchiman - interfaol metodlarning muammolari ham juda ko'p.

4.1. Vaqt muammosi

Eng katta muammo - vaqt. Interfaol metodlar an'anaviy metodlarga qaraganda 2-3 marta ko'proq vaqt talab qiladi. Oddiy ma'ruzada men bir soatda ma'lum bir hajmdagi materialni o'tib ketaman. Lekin agar shu materialni guruh muhokamasi orqali o'rganmoqchi bo'lsam, kamida 2-3 soat kerak bo'ladi.

O'quv dasturi esa qat'iy belgilangan. Har bir mavzu uchun ma'lum soat ajratilgan. Shuning uchun ko'p o'qituvchilar "Vaqt yo'q" deb interfaol metodlardan voz kechadi. Bu tushunarliroq. Ammo men shuni ta'kidlamoqchimanki, bu erda biz miqdoriy emas, balki sifatiiy natijani ko'rishimiz kerak. Kamroq mavzuni chuqurroq o'rganish ko'proq mavzuni yuzaki o'rganishdan yaxshiroqdir.

4.2. O'qituvchilarning tayyorgarligi

Ikkinchi muammo - ko'p o'qituvchilar bu metodlarni bilmaydi yoki qo'llashni xohlamaydi. Nima uchun? Sabablari turli. Ba'zilari uchun o'z ishini o'zgartirishning o'zi qiyin - ularga odatdagi ma'ruza o'qish qulay. Ba'zilari esa qo'rqadi: "Men nazoratni yo'qotaman", "Talabalar notug'ri fikrlarni aytishi mumkin", "Jarayon tartibsizlikka aylanadi".

Bu qo'rquvlar asossiz emas. Interfaol dars haqiqatan ham boshqarish uchun qiyinroq. O'qituvchi nafaqat o'z fanini, balki guruh dinamikasini, psixologiyani, kommunikatsiya texnikalarini ham bilishi kerak. Bu qo'shimcha malaka talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchilarni tayyorlash tizimi - bu alohida muhim masala.

4.3. Baholash muammosi

Uchinchi jiddiy muammo - baholash. An'anaviy tizimda biz test yoki imtihon orqali bilimni o'lchaymiz. Lekin interfaol metodlarda nimani baholash kerak? Talabning guruhda qanchalik faol ishtirok etganini? Uning tanqidiy fikrlash darajasini? Hamkorlik ko'nikmalarini?

Bularni rasmiy test orqali o'lchash qiyin. Buning uchun maxsus baholash vositalari kerak - portfolio, kuzatish jadvallari, o'z-o'zini baholash anketalari va hokazo. Lekin bizning hozirgi baholash tizimimiz asosan testlarga asoslangan. Bu nomuvofiqlik interfaol metodlarni keng qo'llashga to'sqinlik qiladi.

4.4. Moddiy-texnik baza

To'rtinchi muammo - o'quv xonalarining tuzilishi. Bizning ko'pchilik auditoriyalarimiz an'anaviy tarzda jihozlangan - qatorma-qator o'rindiqlar, oldinda doska va o'qituvchi stoli. Bunday auditoriyada guruh ishi qilish noqulay. Interfaol metodlar uchun moslashuvchan mebellar, yetarli joy, texnik vositalar kerak. Afsuski, ko'p ta'lim muassasalarida bu sharoitlar yo'q.

5. AMALIY TAKLIFLAR

Yuqorida sanab o'tilgan muammolarni hisobga olgan holda, men quyidagi amaliy takliflarni bermoqchiman:

- **Bosqichma-bosqich o'tish strategiyasi.** Interfaol metodlarni birdan to'liq joriy qilishga urinmang. Oddiy texnikalardan boshlang - juftlikda muhokama, qisqa munozaralar, oddiy guruh topshiriqlari. Sekin-asta murakkab metodlarga o'ting. Men o'zim ham shu yo'ldan o'tdim va bu oqilona yondashuv ekanligiga ishonchim komil.

- **Gibrid yondashuv.** Har bir darsni to'liq interfaol qilish shart emas. Eng samarali yo'l - an'anaviy va interfaol metodlarni birlashtirishdir. Masalan, darsning birinchi qismida qisqa ma'ruza (20 daqiqa), keyin guruh muhokamasi (15 daqiqa), oxirida esa umumiy muhokama va xulosa (10 daqiqa). Bunday kombinatsiya vaqtni samarali ishlatishga yordam beradi.

- **O'qituvchilarni tayyorlash.** Har bir ta'lim muassasasida interfaol metodlar bo'yicha maxsus seminarlar va treninglar tashkil etish kerak. Bu seminarlar nazariy emas, balki amaliy bo'lishi kerak - o'qituvchilar o'zlari bu metodlarni sinab ko'rishlari, tajriba almashlari lozim.

- **Baholash tizimini qayta ko'rib chiqish.** Faqat testlar orqali baholash yetarli emas. Quyidagi baholash usullarini ham kiritish kerak: guruh loyihalarini baholash, o'z-o'zini baholash, tengdoshlar tomonidan baholash, kuzatish asosida baholash. Albatta, bu usullarni standartlashtirish va ob'ektivligini ta'minlash alohida ish talab qiladi.

• **Ota-onalarni jalb etish.** Ko'p ota-onalar interfaol metodlarni tushunmaydi va nima uchun bolalari 'o'yinlar' o'ynayotganini savol qiladi. Shuning uchun ota-onalarga bu metodlarning mohiyati va maqsadlarini tushuntirish muhim. Ochiq darslar, uchrashuv lar, ota-onalar uchun maxsus seminarlar o'tkazish foydali bo'ladi.

• **O'quv makonini qayta tashkil etish.** Auditoriyalarni asta-sekin modernizatsiya qilish kerak. Qimmat emas - oddiy harakatlanuvchi stollar va stullar, guruh ishi uchun joy, taxtalar yoki flipchartlar yetarli. Texnologiya ham yordam beradi - proyektor, interaktiv doska, internet ulanishi interfaol darslarni yanada samaraliroq qiladi.

6. XULOSA

Ushbu maqolada men interfaol ta'lim metodlarining nazariy asoslari va amaliy jihatlari haqida o'z fikrlarimni bayon qilishga harakat qildim. Asosiy xulosalarim quyidagilardan iborat:

Birinchidan, interfaol metodlar konstruktivistik falsafaga asoslangan va psixologik jihatdan asoslangan. Ular o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishga yo'naltirilgan. Bu transformatsiya zamonaviy dunyoda zarur - biz o'quvchilarimizni mustaqil fikrlaydigan, muammolarni hal qiladigan, hamkorlik qila oladigan shaxslar qilib tarbiyalashimiz kerak.

Ikkinchidan, interfaol metodlar turli-tumandir va har biri o'z vazifasiga ega. Munozara metodlari kommunikatsiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, o'yin metodlari amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi, loyiha ishi tadqiqotchilik qobiliyatini o'stiradi, muammoli ta'lim analitik fikrlashga o'rgatadi. Pedagoglar bu metodlar arsenalidan o'z maqsadlariga mos keladiganlarini tanlashlari mumkin.

Uchinchidan, interfaol metodlar sehirli tayoqcha emas. Ularning samarali bo'lishi bir qator shartlarga bog'liq: o'qituvchining malakasi, yetarli vaqt, mos baholash tizimi, kerakli moddiy-texnik baza. Bu shartlar bo'lmasa, metodlar kutilgan natija bermaydi.

To'rtinchidan, interfaol metodlarni joriy etishda bir qator muammolar mavjud va men ularni ochiq tan oldim. Vaqt taqchilligi, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, baholash tizimining nomuvofiqli gi, moddiy-texnik bazaning zaif bo'lishi - bularning barchasi real muammolardir. Ularni inkor etish emas, balki tan olib, hal etish yo'llarini izlash kerak.

Beshinchidan, eng yaxshi yondashuv - bu bosqichma-bosqich o'tish va an'anaviy hamda interfaol metodlarni muvozanatli birlashtirishdir. Har bir metod o'z o'rniga ega. An'anaviy ma'ruza ham zarur - ba'zi mavzularda tizimli ma'lumotni tezda yetkazishning eng yaxshi usuli shu. Lekin bu ma'lumotni chuqurroq o'zlashtirish uchun interfaol metodlar kerak.

Nihoyat, men shuni ta'kidlamoqchimanki, interfaol metodlar - bu moda emas, zarurat. Jahon tez o'zgarimoqda. Bizning bugungi o'quvchilarimiz ertaga bunday kasblar bilan shug'ullanadilarki, biz hozir ularni tasavvur ham qila olmaymiz. Shuning uchun ularga tayyor javoblar emas, balki o'rganish, fikrlash, moslashish qobiliyatlarini berishimiz kerak. Ana shu qobiliyatlarni interfaol metodlar orqali rivojlantirish mumkin.

Men ushbu maqolada o'z shaxsiy tajribam va kuzatishlarimdan kelib chiqqan holda fikr bildirdim. Maqolada ilmiy aniqlik va akademik uslubdan ko'ra, ochiqlik va haqiqatga ustunlik berdim. Umid qilamanki, bu yondashuv o'quvchilarga foydali bo'ladi va ular interfaol metodlar haqida nafaqat nazariy, balki amaliy tushunchaga ega bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bandura A. *Social Learning Theory*. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977. - 247 p.
2. Bruner J.S. *The Process of Education*. - Cambridge: Harvard University Press, 1960. - 97 p.
3. Dewey J. *Experience and Education*. - New York: Macmillan, 1938. - 116 p.
4. Freire P. *Pedagogy of the Oppressed*. - New York: Continuum, 1970. - 192 p.
5. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. - Cambridge: Harvard University Press, 1978. - 159 p.
6. Abdullayeva Sh.N., Jumayev M.E. O'zbekiston ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. - 168 b.
7. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent: Sharq, 1998. - 64 b.
8. Qosimova K.B., Nazarova Sh.R. Ta'limda innovatsion yondashuvlar. - Toshkent: Fan, 2020. - 204 b.
9. Tojiyev M.T. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: O'qituvchi, 2019. - 312 b.